DOI: https://doi.org/10.31392/NZ-udu-163.2025.13
УДК 378.091:[355/1+172.4]:316.342.6

Падалка О. С., Польська І. І.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ І МИРУ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Розвиток інформаційного суспільства та високотехнологічної економіки потребує масової вищої освіти, вимагає від кожної сучасної людини високого рівня освіченості та здатності до критичного мислення. У статті розглянуто та узагальнено результати вивчення (дослідження) проблем вищої освіти в умовах реформування у мирний час та воєнного стану в Україні. Проаналізовано практичний досвід організації управління, інтернаціоналізації та реалізації основних завдань діяльності закладу вищої освіти. Інтернаціоналізація освіти передбачає поширення діяльності закладів вищої освіти за кордоном, узагальнення її з міжнародними процесами реформування вищої освіти і науки, та інтегрування кращого міжнародного досвіду та практик в освітній процес, наукові дослідження і системи управління, що відіграє ключову роль у підвищенні якості вищої освіти.

Зазначено, що заклади вищої освіти повинні бути здатні ефективно реагувати на зміну потреб в освіті та професійній підготовці, адаптуватися в нових умовах освіти, яка швидко змінюється, а також засвоювати більш гнучкі форми своєї організації та функціонування. Долати виклики, загрози, впливи війни на здобувачів освіти, здійснювати наукову інноваційну діяльність в умовах воєнного стану.

Авторами розглянуто питання співпраці з науковцями провідних європейських університетів, підготовку економічно освіченого фахівця як інструменту соціально-економічного розвитку України. Змістовна освіта XXI століття повинна стимулювати розвиток усіх аспектів людського інтелектуального капіталу.

Захист і відродження України воєнного стану і повоєнного відновлення значною мірою залежить від трансформацій в освіті, що дасть можливість інституціям вищої освіти ефективно відповідати на зазначені виклики, забезпечуючи успішний організаційний розвиток і сприяти підвищенню якості вищої освіти в Україні та її конкурентоспроможності в європейському освітньому та науковому просторі.

Ключові слова: *економіка, інновація, економічна освіта, вища освіта, підприємництво, соціально-економічний розвиток, воєнний стан, українська ідея.*

У «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» зазначено, що результати проведеного аналізу проблем і переваг системи вищої освіти України разом з узагальненням напрямів розвитку вищої освіти у світі, пріоритетів Європейського простору вищої освіти дали змогу розглядати вищу освіту як ключовий механізм формування високоосвічених відповідальних особистостей.

Розвиток інформаційного суспільства та високотехнологічної економіки потребує масової вищої освіти, вимагає від кожної сучасної людини високого рівня освіченості та здатності до критичного мислення. Ефективний розвиток освіти в Україні безпосередньо залежить від системи вищої освіти, а заклади вищої освіти набувають значення ключової структури «суспільства знань», «економіки, заснованої на знаннях». Цими термінами зарубіжні експерти

визначають специфіку сучасного історичного розвитку. Університети нині відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності й інноваційної економіки.

Інтернаціоналізація освіти передбачає поширення діяльності закладів вищої освіти за кордоном, узагальнення її з міжнародними процесами реформування вищої освіти і науки, та інтегрування кращого міжнародного досвіду та практик в освітній процес, наукові дослідження і системи управління, що відіграє ключову роль у підвищенні якості вищої освіти.

Нині ми перебуваємо під впливом зростаючих вимог українського суспільства не лише до якості освіти, а й до формування економічного мислення у здобувачів освіти. Економіка як система суспільних відносин стала епіцентром сучасного буття. Економічне знання в структурі людської діяльності є фундаментом, на якому побудоване сучасне суспільство.

У повоєнний період вища освіта має стати рушійною силою суспільства, здатного забезпечити інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах. Її пріоритетами діяльності повинні стати забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, вдосконалення викладання і навчання, посилення дослідницького потенціалу ЗВО, підвищення соціальної відповідальності університетів, розвиток інклюзії у вищій освіті, розширення автономії та професіоналізації управління, цифрові трансформації і використання штучного інтелекту, інтернаціоналізація вищої освіти. Вища освіта у цьому контексті має стати провідним чинником високого рівня цивілізаційної суб'єктності України, власної ідентичності і суверенності. Сильними держави стають завдяки освіті, науці та інноваціям. Подальший розвиток національної системи освіти та її адаптація до ринкової економіки, трансформація та інтеграція в європейське й світове освітянське співтовариство значною мірою зумовлюється вивченням досвіду розвинутих країн і надбань зарубіжних освітніх систем.

Одним із важливих напрямів державної політики має стати розвиток фінансових інструментів, зокрема залучення роботодавців до економічної співпраці з ринком освітніх послуг, надання освітніх кредитів і грантів на навчання, освітніх ваучерів, реалізація ефективної інноваційної діяльності, що базується на кластеризації, інтеграція освітніх послуг у країни Європейського союзу тощо.

Друга проблема – внутрішні процеси в системі освіти, її розвиток. Це, зокрема такі: оподаткування закладів освіти, особливості бухгалтерського обліку, система оплати праці науково-педагогічних і педагогічних працівників, маркетинг і просування освітніх послуг, брендинг (створення довгострокової довіри), бенчмаркінг як інструмент управління підвищенням якості. В умовах динамічних змін на сучасному ринку, в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови України збільшуються ризики економічної та освітньої діяльності закладу вищої освіти. З огляду на це зростає актуальність управління фінансовими ресурсами; від цього залежать не тільки її економічні показники, а й конкурентні переваги, а також майбутнє закладу вищої освіти. Це

обумовлює необхідність упровадження нових і вдосконалення наявних механізмів ефективного управління фінансами.

Управління великою системою, якою є сучасний університет, можливо лише за умови бачення її у вигляді окремих елементів. Так система бюджетування дає змогу організувати моніторинг фінансово-економічної діяльності окремих центрів відповідальності інститутів, факультетів, кафедр, навчально-дослідницьких центрів, лабораторій, тощо.

Система бюджетування – це цифровізоване (комп'ютерне) планування бюджетів центрів відповідальності, облік надходження та витрачання їх грошових коштів, аналіз фактичних показників.

Третя проблема – вплив внутрішніх і зовнішніх процесів, що відбувається в системі освіти, на розвиток суспільства. Макродослідження показують, що чим вищий рівень економічного розвитку країни, тим більшого значення для економічного зростання набуває економічна освіта.

Стратегічні цілі Європейського Союзу з перетворення об'єднаної Європи на суспільство, засноване на знаннях, значно підвищують роль університетів у процесі економічного розвитку. У сучасному світі їм належить ключова роль у підвищенні конкурентоспроможності та інноваційності економіки. Сьогодні університети є не лише центрами з підготовки фахівців, які роблять внесок у приріст людського капіталу, а й центрами створення і поширення нових знань. Сучасні університети стають інноваційними центрами розвитку економіки.

Сучасний глобалізований світ розвивається завдяки знанням. Він стає дедалі конкурентнішим і складнішим. Такі умови розвитку суспільства змінюють людину, характер її роботи й вимоги за фахової підготовки.

Отже знань, отриманих людиною за період навчання в університеті замало, щоб бути конкурентоспроможною та успішною в швидкозмінному суспільстві. Короткий "життєвий" цикл знань, навичок і професій висуває не тільки до людей, а й до освіти вимогу безперервності постійного живлення індивідуальної здатності і підвищення кваліфікації.

Життя вимагає від фахівця постійного навчання впродовж життя, а від вищої школи – постійного розвитку ринку освітніх послуг. Нові умови життєдіяльності людини сформували потребу людини у формуванні ринку освітніх послуг для професійного навчання.

Громадяни України – споживачі освітніх послуг оцінюють заклад вищої освіти, порівнюють своє сприйняття отриманих послуг з тим рівнем, якого вони очікували. Якщо їхні очікування справдились, то вони отримують задоволення, якщо ні – тоді невдоволення. Очевидно, рівнем задоволення здобувачів освіти, їх батьків, роботодавців (стейкхолдерів) певною мірою можна оцінити ефективність відповідного закладу вищої освіти й освітніх послуг, що він надає.

Характеристиками послуг, які виокремлюють і відрізняють заклад вищої освіти, є передусім освітні й сукупні послуги та їх якість, суспільний імідж і рейтинг викладацького окладу, навчання, матеріальна база та територіальне розташування.

Держава, бізнес і батьки сплачують кошти за навчання, а не за окремі

послуги. На сьогодні немає методик, за допомогою яких можна було б здійснювати грошовий вимір конкретних освітніх послуг закладу вищої освіти за аналогією матеріальних товарів. Формування цін на освітні послуги для студентів – конкурентників здійснюється кожним закладом вищої освіти по-різному. Держава їх не регулює. Це стосується також і послуг закладів вищої освіти недержавної форми власності.

Розвиток економіки у світі загалом набуває все більш інноваційного характеру. Однією з цілей багатьох стратегій суспільства, заснованих на знаннях, є формування інноваційного суспільства, яке забезпечує захист, щастя й процвітання громадян. Запорукою успіху в розвинутих країнах стали ефективні інвестиції в розвиток людського капіталу, продукування нових знань, виробництво та впровадження ресурсозбережних технологій, періодично руйнування старого та створення нового, тощо. У таких умовах основним джерелом вартості стає раціональне використання інтелектуального капіталу, який значною мірою формується завдяки сфері вищої освіти.

Інакше кажучи, від параметрів розвитку сфери вищої освіти значною мірою залежить формування інтелектуального потенціалу суспільства та параметрів національної інноваційної системи держави, а відтак – її місце в глобалізованому світі.

На жаль, поки що макроекономічні умови України є несприятливими для прискорення формування інтелектуального капіталу, за допомогою якого можлива організація виробництва високотехнологічних товарів і послуг. Звісно, що це унеможливлює і вихід українських компаній на світові ринки інтелектуальних продуктів.

Теза про інноваційну орієнтацію інвестицій має бути основою для системи вищої освіти, адже саме вона має забезпечувати якісну підготовку фахівців із сучасними знаннями, уміннями й навичками для високотехнологічних виробництв. Обсяг знань, умінь і навичок цих фахівців визначатиметься якістю освіти, яка зокрема, залежить від результативності та ефективності вкладених в освітні проекти інвестицій.

Нині Україна демонструє позитивні ознаки економічного зростання незважаючи на російську агресію, що триває. У публічній інформації від українських урядовців, вітчизняних учених та співробітників провідних економічних центрів дається аналіз сучасного стану інвестиційного ринку України. Визначимо позитивні чинники впливу на інвестиційні процеси в Україні, серед яких названо такі, як: активна зовнішня економічна політика України, асоціація з Європейським Союзом, інтеграційний курс України в НАТО, скасування експортних мит та квот для нашої держави, введення безвізового режиму.

Основними напрямками для інвестування в країні визначено: оборонно-промисловий комплекс, енергетику, агропромисловий комплекс, металургію, логістику, інфраструктуру, інноваційні технології та інші. До інших відноситься і вища освіта.

У сучасному суспільстві глобалізація та інтеграція суттєво впливають не

тільки на політичні, економічні та міжнародні зв'язки, а й на освітні, культурні, духовні та навіть на міжособистісні відносини. поширення інформації, Інтернет, знання іноземних мов – усе це надає можливість людям різних куточків земної кулі швидко дізнаватися про життя інших людей, про їхні проблеми та здобутки. Новий етап російсько-української протистояння, що розпочався у 2022 році, повністю змінив уявлення, як про рівень загроз існування України як держави, так і про українців як нації. Тобто це війна має важливе екзистенційне значення для Європейської спільноти й загалом для цивілізаційного світу.

Водночас екзистенційна суть цієї війни полягає у зіткненні двох світоглядів, політик щодо майбутнього світопорядку, а саме від того, як він буде будуватися: згідно з універсальними правилами та нормами міжнародного права чи на основі права сили, насильства та руйнування.

Сутністю самого питання про війну є чинник українського цивілізаційного вибору. На відміну від російської манії з відродження радянської імперії, українські смисли про цю війну містять надії на європейське відродження України, та віру в народ, який виборює свою свободу і вільне існування Україну підтримують провідні демократичні країни, бо вони є форпостом вільного вибору цінностей, свободи і демократії.

Нині система освіти разом з усім українським народом проходить безпрецедентне випробування на стійкість, витривалість і життєдіяльність. На освітян накладається велика відповідальність за наше майбутнє.

На жаль, повномасштабне вторгнення обмежило можливості для повноцінного функціонування всіх галузей економіки нашої країни, усіх сфер діяльності, зокрема й вищої освіти. Незважаючи на виклики, які постали перед вищою освітою, вдалося оперативно адаптуватися до війни, перемістити з окупованих територій не лише університети, а й більшість закладів фахової передвищої освіти та забезпечити безпекові умови їх викладачам і здобувачам освіти, перейти до дистанційного навчання. У межах роботи університетів в умовах воєнного стану було з'ясовано низку особливостей і тенденцій розвитку вищої освіти, фундаментальних закономірностей, актуальних для нашої держави. Це стосується нових змісту, форм і методів освітнього процесу, інституційної організації й міжнародної комунікації, забезпечення високої психологічної стійкості викладачів та студентів.

Сьогодні освітній процес в Україні відбувається в умовах продовженого воєнного стану, повітряних тривог та обстрілів. Значна кількість осіб втратила можливість навчатися зовсім або навчатися і навчати у нормальних умовах.

Під час воєнних дій та ще тривалий час після їх закінчення, заклади освіти в Україні працюватимуть у нових вимогах до безпечного освітнього середовища.

Проголошена європейським парламентом нова ідеологія інноваційної економіки пов'язує освіту з підприємством, тобто з розвитком економіки. І це для України є дуже актуальним, особливо нині, у складний період викликів спричинених повномасштабною агресією РФ проти нашої держави.

У Європі в галузі освіти визначилась тенденція до поширення загальних

знань з бізнесу та підприємництва. Вони мають бути доступними на всіх навчальних рівнях, починаючи з раннього віку. Загальні знання з бізнесу та підприємництва мають викладатися на всіх навчальних рівнях. Певні бізнес-модулі мають стати основною складовою системи освіти на рівні середньої школи, а також у коледжах і університетах. Сучасний фахівець має бути не лише професійно підготовленим фахівцем, він повинен володіти навичками підприємництва, що допоможе йому впевнено розв'язувати проблеми в майбутньому.

Нині дуже актуальною є проблема забезпечення фахової підготовки молоді для подолання руйнівних наслідків війни. Бізнес і підприємництво є важливими інструментами подолання економічної кризи і розбудови України в післявоєнний період. І заклади вищої освіти повинні сприяти цьому, виконуючи свою місію і візію на освітньому фронті.

Узагальнюючи дослідження економічної складової освіти в сучасних умовах, зазначимо, що розв'язання проблем, які постають перед людиною і суспільством, перебувають у сфері економічного виміру, і є результатом закономірного розвитку суспільства. А в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україні, коли від економічної діяльності залежить безпека і життя людей, залежить сьогодення і повоєнна відбудова держави – залежить від якісної підготовки фахівця, і залежить від того, як заклад вищої освіти виконує свою місію.

Українські вчені з огляду на виклики та нагальні потреби, що постають в умовах воєнного стану та для майбутнього повоєнного відновлення країни обмінюються набутим досвідом та передають здобуті знання, уміння, навички, креативні ідеї, інновації молоді, яка відбудує повоєнну Україну, відновить економіку нашої держави.

Незважаючи на наявні складні умови і втрати, українська система освіти продовжує виконувати свою суспільну місію, надавати громадянам освітні послуги в різних форматах здобуття освіти. Під час війни українські заклади освіти продемонстрували своє вміння швидкого переходу й опанування засобів і методів дистанційного та змішаного навчання.

Маємо переконання, що така висока адаптивність стане запорукою успішної роботи і в повоєнний період.

Російська війна проти України змусила більш відповідально поставитися до захисту українських інтересів у всіх сферах, у тому числі щодо утвердження національної ідеї та збереження національної ідентичності зокрема. Численні історичні приклади підтверджують той факт, що народ, який втрачає або якого позбавляють атрибутів своєї національної ідентичності, неспроможний організуватися політично і творити власну державність, приречений на асиміляцію до експансіоністської культури чи загибель.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що започатковані на ідеалах незалежності держави та цивілізаційному виборі українського народу, звитяги українських захисників і захисниць, об'єднали суспільство, консолідували українську ідентичність, дали поштовх формуванню згуртованості

громадянської нації з європейськими цінностями та ствердили важливість усвідомлення національної ідеї і національної ідентичності.

Захист і відродження України воєнного стану і повоєнного відновлення значною мірою залежить від трансформацій в освіті, що дасть можливість інституціям вищої освіти ефективно відповідати на зазначені виклики, забезпечуючи успішний організаційний розвиток і сприяти підвищенню якості вищої освіти в Україні та її конкурентоспроможності в європейському освітньому та науковому просторі.

Використана література:

1. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за заг. ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.
2. Кремень В. Г. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с.
3. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень : монографія. Київ : Грамота, 2014. 384 с.
4. Грищенко І. М. Соціально-економічний аспект вищої освіти в умовах війни і миру : монографія / за ред. І. М. Грищенка. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2025. 471 с.
5. Пирожков С. І. Цивілізаційна суб'єктність України – головний сенс і запорука перемоги. *Освіта і суспільство*. № 5. Київ : ФОП Просяннікова О. В. 24 с.
6. Українська освіта у полум'ї війни : монографія / Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Гордієнко, І. Іванюк; за ред. Н. Ничкало. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 208 с.
7. Глобальна економіка: становлення, трансформації, виклики : підручник / за загальною редакцією В. Кулішова. Прага : OKTAN PRINT, 2024. 465 с

References:

1. Adaptyvni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny [Adaptive changes in the political field of Ukraine in conditions of war]. (2023) : monohrafiia / za zah. red. O. O. Rafalskoho, O. M. Maiborody. Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 672 s. [in Ukrainian].
2. Kremen V. H. (2023). Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi [Higher education in Ukraine under martial law and post-war reconstruction: challenges and answers]. Kyiv : Pedahohichna dumka. 172 s. [in Ukrainian].
3. Hryshchenko I. M. (2014). Profesiina osvita v systemi ekonomichnykh doslidzhen [Professional education in the system of economic research] : monohrafiia. Kyiv : Hramota. 384 s. [in Ukrainian].
4. Hryshchenko I. M. (2025). Sotsialno-ekonomichnyi aspekt vyshchoi osvity v umovakh viiny i myru [Socio-economic aspect of higher education in war and peace] : monohrafiia / za red. I. M. Hryshchenka. Kyiv : TOV «Iurka Liubchenka». 471 s. [in Ukrainian].
5. Pyrozhkov S. I. Tsyvilizatsiina subiektnist Ukrainy – holovnyi sens i zaporuka peremohy [The civilizational subjectivity of Ukraine is the main meaning and key to victory]. *Osvita i suspilstvo*. № 5. Kyiv : FOP Prosiannikova O. V. 24 s. [in Ukrainian].
6. Nychkalo N., Ovcharuk O., Hordiienko V., Ivaniuk I. (2024). Ukrainska osvita u polumi viiny [Ukrainian education in the flames of war] : monohrafiia / za red. N. Nychkalo. Kyiv : TOV «Iurka Liubchenka». 208 s. [in Ukrainian].
7. Hlobalna ekonomika : stanovlennia, transformatsii, vyklyky [Global economy : formation, transformations, challenges]. (2024) : pidruchnyk / za zahalnoiu redaktsiieiu V. Kulishova. Praha : OKTAN PRINT, 2024. 465 s. [in Ukrainian].

O. Padalka, I. Polska. Higher Education in war and peace: socio-economic aspect.

The development of an information society and a high-tech economy requires mass higher education, requiring every modern person to have a high level of education and the ability to think critically. The article reviews and summarizes the results of the study (research) of the problems of higher education in the conditions of peacetime reform and martial law in Ukraine. The practical

experience of organizing management, internationalization and implementing the main tasks of the higher education institution is analyzed.

It is noted that higher education institutions must be able to effectively respond to changing needs in education and professional training, adapt to new conditions of rapidly changing education, and also learn more flexible forms of their organization and functioning. Overcome challenges, threats, the impact of war on education seekers, carry out scientific innovation activities in martial law. The internationalization of education involves the expansion of the activities of higher education institutions abroad, generalization of them with international processes of reforming higher education and science, and integration of the best international experience and practices into the educational process, scientific research and management systems, which plays a key role in improving the quality of higher education.

The authors consider the issue of cooperation with scientists from leading European universities, training an economically educated specialist as a tool for the socio-economic development of Ukraine. Meaningful education of the 21st century should stimulate the development of all aspects of human intellectual capital.

The protection and revival of Ukraine's martial law and post-war recovery largely depends on transformations in education, which will enable higher education institutions to effectively respond to these challenges, ensuring successful organizational development and contributing to improving the quality of higher education in Ukraine and its competitiveness in the European educational and scientific space.

***Keywords**: economy, innovation, economic education, higher education, entrepreneurship, socio-economic development, martial law, Ukrainian idea.*

DOI: https://doi.org/10.31392/NZ-udu-163.2025.14
УДК 378.4:378.147

Потапчук О. І., Гевко Т. І., Безух А. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ПРОГРАМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано проблему підготовки майбутніх фахівців галузі цифрових технологій. Встановлено необхідність модернізації процесу їх професійної підготовки. Метою статті є розкрити особливості визначення і реалізації педагогічних умов процесу формування практичних навичок програмування у майбутніх фахівців галузі цифрових технологій. Встановлено, що трансформаційні процеси, зумовлені розвитком цифрового суспільства, сприяли інтенсивній інтеграції цифрових технологій у професійну діяльність фахівців різних галузей, особливо у галузі цифрових технологій. На основі аналізу літератури з проблеми дослідження встановлено, що умова – це сукупність факторів, які сприяють розв'язанню конкретних педагогічних завдань і забезпечують досягнення визначених освітніх цілей. Для виокремлення педагогічних умов формування практичних навичок програмування у майбутніх фахівців галузі цифрових технологій було враховано вимоги ринку праці до них. Визначено педагогічні умови для ефективного формування практичних навичок програмування у майбутніх фахівців галузі цифрових технологій із застосуванням інноваційних методів, прийомів та засобів, які сприятимуть розвитку мотивації майбутніх фахівців до пізнавальної діяльності, ефективному засвоєнню фахових дисциплін, а також формуванню практичних